

8. Сагун О. Ю. Це потрібно мені. *Пам'яті лейтенанта Богдана Сагуна. Завжди усміхнений у Вічності. Лейтенант Збройних Сил України Богдан Сагун – позивний «Гун»* : біограф. у спогадах / упоряд. : І. А. Коляда, А. В. Сагун, О. Ю. Сагун. Київ, 2023. С. 340–343.

9. Шевченко І. Колективний портрет: у спогадах однокурсників: Гордий тим, що знав Богдана. *Пам'яті лейтенанта Богдана Сагуна. Завжди усміхнений у Вічності. Лейтенант Збройних Сил України Богдан Сагун – позивний «Гун»* : біограф. у спогадах / упоряд. : І. А. Коляда, А. В. Сагун, О. Ю. Сагун. Київ, 2023. С. 219–220.

ЮЩЕНКО Вероніка Романівна,

здобувач Тернопільського
національного педагогічного
університету імені В. Гнатюка

Науковий керівник:

КУЦІЙ Іван Петрович,

професор кафедри історії, археології
та спеціальних історичних наук
історичного факультету

Тернопільського національного
педагогічного університету

імені В. Гнатюка, доктор історичних
наук, професор

ІДЕЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ В ПРАЦЯХ ОЛЕКСАНДРА КОНИСЬКОГО

*«Можна любити Україну так, як любив її Кониський, –
але більше як він, – любити не можна»*

О. Лотоцький

Олександр Якович Кониський (1836–1900) – відомий український письменник, літературознавець, юрист, політик, видатний діяч національно-культурного руху другої половини ХІХ ст. Ідея української нації посідає у творчості О. Кониського центральне місце й задає внутрішню логіку його історико-правових, освітніх і публіцистичних поглядів. У другій половині ХІХ ст., за умов бездержавності України та асиміляційної політики Російської імперії, вона формується як відповідь на подвійний виклик: політичне безправ'я адептів українського руху у структурі імперії та загрозу розчинення їх як окремої спільноти в «загальноруському» масиві. Саме тому О. Кониський

послідовно трактує українців не як «етнографічну групу», а як історично сформовану націю – колективного суб'єкта історії й права, покликаного відновити й розвинути власну державність.

Олександр Якович послідовно виходив із того, що нація має власну історичну традицію, яка не зводиться до «малоросійської гілки» російського народу, а бере початок від Русі, козацької державності й автономних прав українських земель у литовсько-польський період. Подібно до концепції «Історії русів», яку він популяризував, український історичний процес подається як безперервна боротьба за автономію, свободу й право на власну політичну організацію, де союзи з Литвою й Польщею трактуються як стосунки «рівного з рівним», а не підданство. У цій оптиці визвольна війна середини XVII ст., козацькі інституції й пізніші спроби відстояти автономні права постають як юридично й морально легітимні дії нації, а не «бунти» чи «сепаратизм» [1].

Особливе місце у розгортанні ідеї нації посідає мовне питання. О. Кониський розглядає українську мову як основну ознаку національної окремішності та ключовий інструмент доступу до знання, права, культури. Він болісно реагує на дефіцит україномовних підручників, на заборони українських шкіл, на неможливість книги українською мовою легально потрапити до книгарень, і відповідає на це активним поширенням української книжки, укладанням власних посібників, підтримкою видань П. Куліша й Т. Шевченка. У цьому прикладному вимірі боротьба за мову є для нього не лише культурною, а й правовою: позбавлений рідної мови народ позбавляється можливості повноцінно користуватися правом на освіту, свободу думки й віросповідання, а отже – і реалізовувати себе як нація.

Духовний вектор його концепції виразно постає в історії створення «Молитви за Україну» – гімну «Боже великий, єдиний, нам Україну храни». У цьому творі формулюється концентрований образ нації як спільноти, яка звертається до Бога з проханням зберегти країну, просвітити народ «світлом науки і знання», дарувати «волю» й «добру долю». За зовні молитовною риторикою проглядається політичний сенс: йдеться про вимогу свободи й гідного існування українського народу, про легітимацію прагнення до власного державного ладу. Те, що цей твір був заборонений у радянський час і водночас активно жив у середовищі діаспори, лише підкреслює його роль як духовно-правового маніфесту національної ідентичності.

Водночас ключова відмінність концепції О. Кониського полягала у збереженні пріоритету національного чинника над соціальним. М. Драгоманов у своїй програмі обґрунтовував необхідність переваги соціальної перебудови суспільства над національними завданнями, вбачаючи в цьому основу демократизації українського життя. Його тріада маніфестувалася формулою: «В культурі – раціоналізм, в політиці – федералізм, в питаннях соціальних – демократизм» [2, с. 128–129]. Натомість О. Кониський акцентував на еволюційності процесів, що мають спиратися на вже існуючі традиційні форми українського життя. Мислитель не вважав доцільним творення нових моделей суспільної організації, відірваних від

історичного досвіду і ментальної основи. В його уявленні національне питання виступало попереднім і визначальним щодо соціального, а здобуття культурної і політичної незалежності розглядалось як умова для поліпшення матеріального становища українського населення.

З погляду історичної перспективи концепція ідей Олександра Яковича на первинність нації виявилася більш адекватною до викликів другої половини ХІХ ст. для бездержавного українського суспільства. Проєкт М. Драгоманова випереджав свій час, пропонуючи модель соціально й політично модернізованої федеративної Європи, але спирався на припущення про можливість рівноправної участі українців у наднаціональних конструкціях, чого імперська реальність фактично не допускала. Натомість О. Кониський тверезо виходив із того, що народ, який не усвідомив себе нацією і не захистив власний культурно-політичний простір, не здатен скористатися плодами демократичних і соціальних реформ; подальші спроби державотворення на початку ХХ ст. підтвердили, що мобілізаційною силою стала саме національна, а не класова ідентичність.

Змістовим доповненням до позиції О. Кониського є його концепція українофільства, що постає як форма культурного і морального самоствердження українства. У щоденниковому записі від 1 січня 1884 року громадivecь зазначав: «Кажу: само лишень українофільство може спасти народ від страшеної темноти, убожества, деморалізації і експлуатації його різними півками» [3, с. 2]. Ця характеристика українофільства як єдиної легітимної стратегії національного поступу демонструє глибоку переконаність автора у культурній місії української інтелігенції.

Узагальнюючи, науково-історична концепція української нації у О. Кониського формується одночасно в кількох вимірах – освітньому, культурному, публіцистичному, духовному і в усіх цих сферах спрямована на те, щоб надати українцям інтелектуальні, моральні та інституційні підвалини для майбутньої державності. Його творча й громадська діяльність демонструє перехід від романтичного народництва до модерного розуміння нації як спільноти громадян, що мають історичну пам'ять, власну мову, розвинену культуру й усвідомлене право на самостійне політичне існування.

Список використаних джерел

1. Смілянська В. Біограф та його «Хроніка». *Ізборник*. URL: <http://litopys.org.ua/shevchenko/kony01.htm>.
2. Драгоманов М. Автобіографія. *Самі про себе: автобіографії видатних українців ХІХ ст.* Нью-Йорк, 1989. С. 115–145.
3. Стариков Г. М. Щоденник Олександра Кониського. *Записки наукового товариства імені Шевченка. Праці Історично-філософської секції*. Львів, 2013. Т. 265. С. 387–450.

